

335a labiau tiktų *bélsti, pašas, veřpti*, vietoj la. *vért* 78b, *vāluodze* 399b, *vętra* 406a, *vęš* 408b, *valoda* 417b, *vārti* 428b, *gāgāt* 543b – *vért, vāluōdze, vētra, vēš, valuōda, vārti, gāgāt*. Žodyne užsimota grafiškai išryškinti tarmių žodžius – jie pateikiami laužtiniuose skliaustuose; tačiau praktiškai tokį užmojį sunku realizuoti ir nėra ko stebėtis, kad, pavyzdžiui, daugelis lietuvių kalbos žodžių, težinomų iš tarmių, cituojami be skliaustų. Gal labiau reikėtų žiūrėti, kad būtų pažymėtas žodžio priklausymas tikrai senajai (senųjų raštų, ne dabartinei) kalbai, tad, pavyzdžiui, priešais *ešva* 89b (įprastinė lytis, beje, yra *ašva*) lyg nepakaktų rašyti лит. (= lie.), tiksliau būtų лит. (= s. lie.).

Parengti stambų septyntomį savo kalbos etimologijos žodyną – tai bene pats ambicingasis iš visų tų projektų, kurių tik yra kada nors ėmęsi Ukrainos kalbininkai. Reikia tikėtis, kad tolimesni šio kapitalinio veikalo toma rodysis ne tik sparčiau, bet ir savo mokslinui lygiu kaskart bus vis tobulesni.

V. *Urbutis*

Коломиец В. Т. Происхождение общеславянских названий рыб. – Киев: Наукова думка, 1983. – 160 с.

Šiame ukrainų kalbininkės V. Kolomijec darbe apžvelgiami plačiau slavams pažįstami žuvų pavadinimai. Vadovaujamosi iš esmės sinchroniniu atrankos principu: liečiami tie pavadinimai, kuriuos turi mažiausiai dvi kalbos, priklausančios skirtingiems slavų kalbų pogrupiams. Taip suprantami bendrieji slavų kalbų žuvų pavadinimai nagrinėjami genetiniu aspektu. Iš tolesnio dėstymo, kaip ir galima laukti, aiškėja, kad dalis į darbą pakliuvusių pavadinimų istoriškai visai nepriklauso bendrajai slavų leksikai, kitaip sakant, slavų kalbų bendrystės laikų nesiekia, yra vėliau atsiradę ir išplitę (dažnai kaip skoliniai). Nepaisant šio tokio išėjimo už tiriamosios leksikos grupės praslaviškojo branduolio ribų, darbas, suprantama, apima tikrai nedidelę dalį visų

slavų kalbose esančių žuvų pavadinimų. Nagrinėjimų pavadinimų šaltiniai paprastai nenurodomi, ir gal tai menka bėda, nes norint viską galima rasti žinomuose ankstesniuose pavadinimų rinkiniuose.

Pavadinimai suskirstomi į du būrius, iš čia ir du darbo skyriai. Pirmajame skyriuje (p. 8–60) apžvelgiami etimologiškai skaidrūs pavadinimai. Tai dažniausiai aiškūs dariniai ar bent tokie, kurių daryba dar lengvai atsekama. Iš viso tokių pavadinimų tarp tų, kurie pažįstami plačiau negu viename kalbų pogrupyje, esą 103 (jais vadinamos 39 žuvų rūšys). Jie surikiuojami pagal nominacijos motyvus, kitaip sakant, žiūrima, pagal kurią žuvies ypatybę ji pavadinta. Skiriami pavadinimai pagal kūno sandaros ypatybes (tokių pateikiami 39), spalvą (32), fiziologines ypatybes (16), skonį (1), laikymosi vietą (10), neršto metą (4); baigiant skyrium dar pateikiama keletas pavadinimų, padarytų iš etnonimų. Teisingai pabrėžiama, kad etimologiškai skaidrių pavadinimų didelis paplitimas (beje, net ir visuose trijuose kalbų pogrupiuose) dar nevysiškai garantuoja jų buvimą slavų prokalbėje: jie galėję (ypač tais atvejais, kai jų žinoma po du ar daugiau tai pačiai žuviai) ir vėliau savarankiškai susidaryti atskirose kalbose bei įvairiu metu. Pirmajame skyriuje paliečiama bent pora ir tokių pavadinimų, kurių etimologija ne tokia jau aki-vaizdi – ji praskaidrėja tik po ilgesnių autorės aiškinimų (tai r., ukr. *авдотка*, br. *аўдотка* „šližys“ p. 47 t. ir r. *клень*, le. *kleń*, s.-ch. *klēn* ir t. t. „šapalas“ p. 51 t.).

Ištisai etimologinio pobūdžio yra antrasis darbo skyrius (p. 61–136), kuriame aiškinami etimologiškai neskaidrūs pavadinimai – tiek pačių slavų žodžiai, tiek ir skoliniai. Rašoma glaustai ir sykiu išsamiai, atsižvelgiant į visą svarbesnę aiškinamojo žodžio etimologijos literatūrą, ir tik retkarčiais gal būtų galima įžiūrėti vieną kitą praleidimą (pavyzdžiui, kalbant apie r. *язь*, č. *jesen* ir kt. „meknė“ p. 98 tt., nebūtų kenkę dar užsiminti Ritter R.-P. – Sprache, 1975, Bd. 21, p. 193t. ir Wiese J. – ZfSl, 1980, Bd. 25, p. 558–562). Esami etimologizavimai vertinami kritiškai ir su nuovo-

ka, patikimesniems aiškinimams paremti ne sykį pateikiama papildomų argumentų. Dalį pavadinimų mėginama visiškai naujai, originaliai aiškinti (r. *плотва́*, le. *plóc*, s.-ch. *platika* „kuoja“ p. 74, r. *чехо́нь*, č. *čechoňe* „ožka“ p. 77), dar daugiau pavadinimų, kurių aiškinimai esmingai pakoreguojami (r. *вырезуб*, s.-ch. *veròzub* „šapalas“ p. 64, r. *зусмерá*, le. *gušcióra* „plakis“ p. 89, r. *марéна*, le. *marena* „sykas“ p. 122 tt. ir kt.). Po visų tų antrojo skyriaus skirsnių (jų čia 24), kurių kiekviename atskirai aiškinama po vieną ar keletą artimai susijusių pavadinimų, baigiamajame bendrame skirsnyje dar apžvelgiami naujesnieji skoliniai.

Be grynai lingvistinio pavadinimų kilmės nagrinėjimo, autorei labai rūpi dar ir kitas dalykas – pažiūrėti, ką bendrieji slavų žuvų pavadinimai bei jų analizės rezultatai leidžia pasakyti dėl slavų etnogenezės, jų protėvynės lokalizacijos. Taip išplečiant tikslus, aiškiai padidinamas darbo populiarumas: protėvynių ieškojimai, gal pusę amžiaus aprimę, dabar vėl tampa madingi. Autorė randa net per dešimtį pavadinimų, iš kurių ji tariasi galinti daugiau ar mažiau tiksliai spręsti apie slavų protėvynę. Bendrosiomis savo išvadamis ji, apskritai, solidarizuojasi su F. Filinu ir kitais rytinės slavų protėvynės šalininkais. Kad žuvų pavadinimai verste verstų pirmojo tūkstantmečio prieš m. e. slavus sukelti į nedidelę teritoriją, vakaruose apimančią Pripetės aukštupį ir rytuose nesiekiančią Berezinos, šioje knygutėje vis dėlto nėra pasisekę tvirtai parodyti. Etnogenezės išvadamams daryti būtinais reikėtų turėti daugiau duomenų dėl atskirų žuvų rūšių ankstesnio paplitimo, labiau derėtų domėtis ir pavadinimų senaisiais rašytiniais šaltiniais bei jų geografija. Dabar, pavyzdžiui, remdamasi vien L. Sabanejevo spėjimu (šio amžiaus pradžioje), kad Rusijos šiaurinėje dalyje karšis išplitęs vėliau, gal XVIII a., ir savo konstatavimu, kad sl. *leščь* veikiausiai nesąs prokalbės žodis, autorė jau ir suka prie išvados (p. 66), kad tinkamiausia vieta slavų protėvyni – į vakarus

nuo Berezinos ir šiauriau Pripetės, dar pridurdama, kad karšio negalėję pažinti nė baltai (matyt, todėl, kad jų gyventa dar šiauriau negu slavų). Tačiau šiandien ichtiologai, kalbėdami apie atskirų žuvų rūšių geografiją, gana vieningai teigia, kad karšio natūralus arealas apima beveik visą Europą, išskyrus tiktai pietinius pusiasalius ir šiaurinę Skandinaviją. Kad šiaurinėje Rusijos teritorijoje (iki pat Archangelsko) karšio būta ir prieš XVIII a., matyti jau vien iš tų XV–XVII a. šaltinių, kuriuos nurodo I. Leder savo knygoje apie rusų kalbos žuvų pavadinimus. Net jei nepri tartume įsigalėjusiai nuomonei, kad lie. *karšis* – paveldėtas baltų žuvies pavadinimas, bendras su germanais, tas dalykas, kad baltų kalbos turi ne vieną seną karšio pavadinimą, jau pažįstamą iš ankstyvųjų šaltinių (pr. *locutis*, lie. *karšis*, *palša*, la. *plaudis*), rodo, kad ir istorinėje baltų teritorijoje karšis iš seno yra įprastinė žuvis. Iš to, kad nėra bendro pavadinimo, dar nebūtinai eina išvada, kad seniau nebuvo nė pačios žuvies. Paveldėtinių žuvų pavadinimų indoeuropiečių kalbose juk apskritai nėra daug, prie labiausiai archaiškų leksikos grupių žuvų pavadinimai čia nepriklauso. Patikimų duomenų dėl žuvų išplitimo priešistoriniais laikais gali pateikti archeologija, tačiau turima šios rūšies informacija tuo tarpu tebėra labai atsitiktinė, jos tikriausiai nepakaktų bent kiek tikslesniam rūpimų arealų vaizdui susidaryti.

Plačiau slavams pažįstamų bei senesniųjų žuvų pavadinimų kilmės tyrinėjimas lieka aktualus ir toliau. Dar yra pavadinimų, visai neturinčių kilmės aiškinimų, dalies aiškinimai nepakankamai įtaigūs. Negalima laikyti jau turinčiais tikrą etimologiją nė tų pavadinimų, kurie, kaip dabar ne vienu neaiškiu atveju mėgstama skelbti, esą kažkokio nežinomo šaltinio skoliniai ar substratiniai žodžiai. Kas ateityje toliau narplios slavų kalbų žuvų pavadinimų kilmės problemas, dar ilgai turės nuolat grįžti prie V. Kolomijec darbo.

V. Urbutis